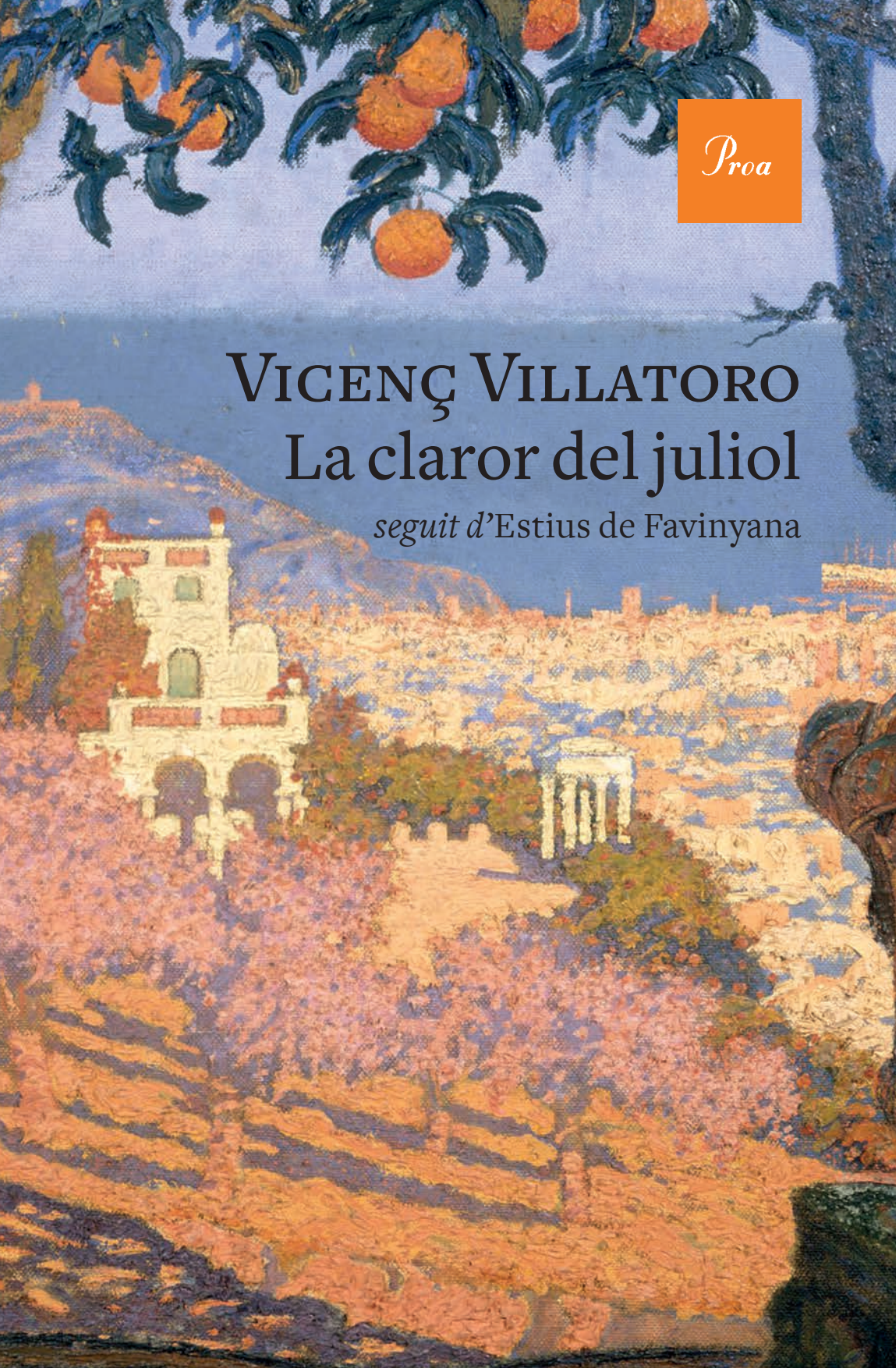

Proa

VICENÇ VILLATORO

La claror del juliol

seguit d'Estius de Favinyana

VICENÇ VILLATORO

LA CLAROR DEL JULIOL

seguit d'ESTIUS DE FAVINYANA

Pròleg de D. Sam Abrams

Proa

La novel·la *La claror del juliol*, que correspon a la primera part d'aquest volum, va guanyar el Premi Ciutat de Palma Llorenç Villalonga de Novel·la 1996 i va ser publicada l'any 1997 a la col·lecció El Balanci, d'Edicions 62. Formaven el jurat: Alexandre Ballester, Oriol Castanys, Jordi Coca, Perfecto Cuadrado i Anik Lapointe.

La redacció d'aquesta novel·la va obtenir un dels ajuts a la creació literària atorgats per la Institució de les Lletres Catalanes.

Proa
A Tot Vent

Primera edició: novembre del 2019

© Vicenç Villatoro, 2019

© pel pròleg: D. Sam Abrams, 2019

L'editor fa constar que s'han fet tots els esforços per localitzar i obtenir l'autorització del copyright de la imatge que il·lustra la coberta d'aquesta obra, manifesta la reserva de drets i expressa la seva disposició a rectificar en edicions futures qualsevol error o omisió.

Drets exclusius en llengua catalana:

Raval Edicions SLU, Proa

Av. Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

www.proa.cat

ISBN: 978-84-7588-777-7

Dipòsit Legal: B. 14.675-2019

Composició: gama, sl

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i precedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

Tots els drets reservats.

ÍNDIX

«Soc, encara», per D. Sam Abrams	7
LA CLAROR DEL JULIOL	15
Primer	19
Segon	177
Tercer	325
Epíleg	467
ESTIUS DE FAVINYANA	499
Favinyana	501
El naufragi del <i>Titanic</i>	523
Ser com un arbre	533
Un bon secret	545
Els canons	567
Llibre de les blasfèmies	591
Causa general	625
L'estiu de l'Helena	635

Només em recordo fel·ç als estius de Favinyana.

Tot el que tinc, tot el que he estat, té la claror del juliol damunt de la casa de la Rosa i damunt del mar del fons. Potser això no vol dir res. També a Favinyana vaig conèixer la mort i la destrucció, l'esfondrament de tot, el buit que en resta després. Potser ara tot es barreja. No ho sé. Com ens empaitàvem i corríem més enllà de la casa i del jardí, cap a mar, entre les alzines, fins a l'Alguerar, havent berenat. Les partides de tennis a l'era de Llevant, la calç de les línies pintades a terra, la Rosa vestida de blanc, enriallada. La biblioteca, els senyors Agulló de viatge a Veneçuela, l'olor de llibre vell, les nits de conversa a la terrassa, les paraules solemnes, una cançó de Fred Astaire explorada i endevinada al piano per en Salvador. I també els morts, tota aquella renglera de morts contra els murs de Favinyana, desmanegats, sangonosos, mig cremats amb benzina. Tot es confon i es modifica. Tot aquell temps, filtrat i cuinat, es resumeix als volums potents, sòlids, del casalot, tal com el recordo. Ara probablement aquella Favinyana ja no existeix. Probablement, jo tampoc. Però això és tot el que tinc.

Vist des de Santa Maria —del mirador de l'església o també des dels finestrals del jardí de casa—, Favinyana semblava un casalot de pagès massís i sobri a mig aire del turó. Una acumulació de formes quadrades i austeres entorn d'una torre primitiva, sòlida. Però quan t'allunyaves pel camí de la marina, que vorejava el turó ran del barranc, i descobries l'ala nova afegida no

gaires anys enrere a l'esquena del mas, allò ja començava a ser la casa dels senyors Agulló. Vull dir que perdia o modificava l'aire d'ingenuïtat rural per prendre la sofisticació, una mica toscana, que correspondria al gust ciutadà i civilitzat d'un dels germans Agulló, copropietari de la Companyia Illenca de Navegacions des de dues generacions, riquíssim, culte, que havia viscut a Roma i estudiat a Londres, colleccionista de la biblioteca més magnífica de l'illa, a la qual havien anat a parar, per cert, els millors volums de casa nostra. Els Cardona, ja que no ens podíem vendre el cognom, ens havíem de començar a vendre, per tal de conservar una ombra de la vida d'abans, tot allò tangible que el cognom havia significat. També els llibres.

Deia, doncs, que si s'avançava encara una mica més pel camí de la marina, fins a veure l'era de Llevant, amb les pèrgoles i els xiprers, intuïnt —si no hi havies entrat mai— la pista de tennis per darrere de les lloses, Favinyana esdevenia llavors la casa de la Rosa, la senyoreta Rosa Agulló, estiuellant de la Ciutat, faldilla blanca i cinta als cabells de coure, quan baixava a beure llimonades després de la partida, mai del tot amistosa, amb el cosí Alfons. I rere la pista de tennis, per l'alzinar, el camí de l'aigua, directe cap a mar. Cap a la caseta de l'Alguerar, on de petits jugàvem a l'acuit i per on...

No, no vull parlar així de Favinyana.

No em serveix ara de res escalfar-me en la nostàlgia amb prosa de carta de capellà. I, si no em serveix, fora. Escric perquè em serveixi. Perquè les ganes d'escriure són, a estones, l'única excepció en aquest cansament. Explicar-ho és l'única esperança o, millor, l'única resurrecció. Sortir d'una presó sempre deu ser com ressuscitar.

¿Favinyana? ¿Santa Maria d'Atzara? Això només és el paisatge. Però no ho puc escriure com un propietari rural que s'enyora del temps del senyoriu. Com l'autor d'una enciclopè-

dia sentimental intransferible. No vull parlar de pedres, sinó de gent. No dels llocs, sinó del temps.

Però el temps i les persones han passat. Només queden les pedres, l'espai. El lloc. ¿Tornar a Favinyana? Ara que puc, ara que em deixen moure, potser en seria l'hora. L'estiu que ve, millor a l'estiu, per si queda alguna cosa d'aquells estius.

Ens vam trobar tots tres l'estiu del vint-i-vuit. Però no va ser tot de cop, en un sol dia, em sembla. Primer devia arribar ell. Me n'havia parlat, de passada, en una sobretaula, mossèn Jaume, el meu oncle, que no sé per què el patrocinava, per dir-ho així.

—Es diu Salvador. Deu tenir la mateixa edat que tu. ¿El coneixes?

No el coneixia. O potser sí, de vista, de la plaça de Santa Maria, les tardes de passeig dels diumenges. No ho sabia dir.

—Vindrà demà, perquè l'acompanyis. T'he de donar una carta perquè la duguis a don Carles. En Salvador és un bon noi, ja ho veuràs. Una mica esvalotat, però un bon noi.

Aquell estiu, jo pujava moltes tardes a Favinyana, des de començament de juny, sobretot. Don Carles Agulló, que feia un parell d'anys que hi havia traslladat definitivament la seva residència principal, havia comprat al pare el gros dels llibres vells de la biblioteca de Can Cardona. I el pare, per torna, li va oferir que hi anés jo per endreçar-los, per catalogar-los. I, de passada, per fer qualsevol consulta que ens convingués, a mi i al meu germà, quan hi era. I això és el que valia: la consulta, no dels estudis, sinó de les curiositats, era el que em portava a les tardes a Favinyana. La curiositat pels llibres extraordinaris, tots els clàssics, les novel·les més noves, les làmines magnífiques de l'illa tal com era en el temps que la miraven els viatgers romàntics. Però encara m'atreia més la conversa, quan estava desvagat i pedagògic, del mateix don Carles, que els havia llegit tots.

No sé quan: mentre els vaixells i les mines li omplien les butxaques de riqueses envejades a tota l'illa i ell deixava passar el temps a les cases de Roma o de Londres. Don Carles parlava totes les llengües, en totes havia llegit, de les que mereixen de ser llegides i parlades —fins i tot l'alemany!—, i havia vist tot el món amb una mirada encuriosida i sorneguera.

—¿Que de què el conec, en Salvador? De fa anys. És foraster, aquest xicot, fill d'un enginyer militar de la península. Voltava molt per l'església fa un parell d'anys. Volia ser capellà, segons deia. Jo li vaig dir que no. Tenia molt interès per les coses, llegia molt, volia saber-ho tot i tot ho preguntava, però jo crec que no tenia vocació. La vocació és una altra cosa. No crec que vingui només del pensament ni de la curiositat. És més complicat. Vaja, que l'hi vaig treure del cap. Però potser és millor que no l'hi expliquis, això, a don Carles, ¿oi? —acabava l'oncle la descripció del seu recomanat.

Tal com estava anunciat, en Salvador Marquès era l'endemà a la porta de casa. Vam travessar junts els carrers deserts de la tarda d'estiu a Santa Maria d'Atzara i vam anar deixant enre-re el poble, una gradació de cases llises davallant del turó de l'església i de les palmes americanes del pati de casa. Parlàvem per compliment. En Salvador tenia els cabells molt negres, no acabava les frases i caminava amb una elasticitat una mica desorganitzada. Somreia, quan deixava la frase a mitges. Em sembla que quan vam arribar a la tanca de Favinyana, sense haver-nos dit res d'extraordinari, ja érem amics de tota la vida. Això potser passa molt sovint quan es tenen dinou anys. Però aquella vegada anava de veres. Probablement tot el que ha passat començava —i ja estava inclòs— en aquella tarda de juny del vint-i-vuit. No en recordo la data.

¿I ella? ¿Com parlar d'ella, de la primera tarda d'ella, de la primera intuïció d'ella, que va ser també, potser, el primer desig?

Se'm fa molt difícil. No vull dir dolorós. Potser també, però sobretot difícil, tènicament difícil. ¿Quins són els records veritables, els de primera mà, i com distingir-los d'aquells fabricats després en les mirades compartides al passat —si tu hi eres i jo hi era, ens devíem haver vist; si ens vam veure, ens devíem reconèixer—, en les fotografies dels àlbums d'infantesa que em va ensenyar després, en les descripcions, en els comentaris, records injectats, heretats, cedits, empassats i païts finalment com a propis? ¿Quina era la forma veritable i primitiva d'aquests records, sense els afegits, sense la ganga que hi va acumular el que va venir després, sense el filtre del que ara sé i que en aquell moment encara no havia passat? Mirem enrere amb els ulls d'ara. Llegim el passat en ordre invers. El que va passar després canvia el que havia passat abans.

No sé què dir. M'atabalo si he de parlar d'ella. Potser l'havia coneguda sense adonar-me'n en algun berenar d'estiu a la infantesa de Santa Maria. En una illa, tothom qui vol pot ser parent. I els Agulló havien trobat alguna branca tènue de consanguinitat amb els Cardona, que el pare negava escèpticament. En tot cas, si l'havia coneguda abans, la Rosa Agulló, suposo que l'havia oblidada, perquè si ara tanco els ulls només li veig, de petita, cara de fotografia. En els exercicis de genealogia de les sobretaules de Can Cardona, me l'haurien situada com la neboda ciutadana de don Carles Agulló, filla del vidu Agulló, don Ramon, que alguns estius pujava a Favinyana amb el seu cosí Alfons. ¿De la teva edat? Potser un pèl més jove. Ara puc creure el que vulgui, però fins aquella tarda el nom de Rosa Agulló no m'evocava gaire biografia i cap imatge. Fins aquella tarda, deia.

En Salvador buscava aquell dia pels prestatges de la biblioteca de Favinyana inescrutables tractats d'economia i espessos manuals filosòfics de moda. Juny era ben entrat, feia una ventada dramàtica i wagneriana sobre les oliveres del camí de mar.

Jo no buscava res. Mirava per la finestra, les mans a la butxaca, alimentant la malenconia amb la maltempsada i resignat a sentir la proclamació entusiasta de les descobertes bibliogràfiques d'en Salvador.

—Mira, el *Zarathustra*! Me n'han parlat uns coneguts, a Otana, però no l'he pogut llegir mai! ¿Me'l deixaran endur a casa? Un dia els hi vull portar també el *Manifest* de Marx...

A mi tot això no m'impressionava gens. Les meves emocions es condensaven més aviat en els prestatges d'història antiga, molt antiga, per cert més presents en la biblioteca que no pas els econòmics o els filosòfics. Però aquell dia el vent m'havia desinflat les fams erudites. El senyor Agulló ens havia saludat, a l'arribada, i s'havia disculpat tot seguit: baixava amb cotxe a Ciutat de l'Argentiera, no res, un parell de dies, si necessitàvem alguna cosa... No necessitàvem res i teníem el seu permís per deixar lliscar la tarda per la biblioteca. Era potser la tercera o la quarta vegada que pujàvem junts a Favinyana, en Salvador i jo. La primera que ens hi quedàvem sols. M'hauria agradat saber dibuixar per fer des d'allà el perfil punxegut dels turons de marina, el cap de la torre, una llenca triangular de blau marí en el triangle de la vall, uns núvols mòbils i enrufagats. No l'hi vaig dir, a en Salvador. No estava per aquests comentaris, no m'hauria escoltat. Escoltava altres coses.

—¿Qui deu tocar?

No sabia de què em parlava.

—El piano de la cambra gran! ¿Qui el deu tocar?

Vaig desentendre-me'n amb un arronsament d'espatlles. ¿I què? De fet, no m'havia adonat ni que a la sala bona hi hagués un piano. A l'altra banda de l'escala gran, massa a prop de la biblioteca, un error de distribució de l'espai. No deixa llegir, si t'hi arribes a fixar amb obsessió. Jo volia tornar a la contemplació lànguida dels elements, però la xafarderia d'en Salvador no estava satisfeta.

Va baixar de l'escaleta de fusta de la biblioteca, els llibres

d'economia que l'atreien eren dalt de tot, i va acostar l'orella a la porta, com si això li hagués de permetre alguna mena d'identificació.

—És Schumann, esclar.

Perfectament claríssim, suposo. Però no pas per a mi. No em volia afegir a la tafaeria i, per deixar-ho clar, vaig abandonar la finestra i la contemplació dels paisatges bucòlics i em vaig endinsar emfàticament en els prestatges de Plini, Heròdot i els fascinants arqueòlegs alemanys que desenterraven els secrets de l'Àsia o de la nostra mateixa illa. En Salvador no em va fer cas. Va mig obrir la cortina blava i blanca, va desajustar la porta i va sortir de puntetes cap a l'escala que baixava al saló. Jo patia. No sé si era vergonya aliena o vergonya pròpia d'avaluar aquell xafarder inconscient, mal educat. Per tímida o per convicció, estimava molt en aquell temps el rigor de les formes, que m'oferien un paper segur i m'emparaven —o això creia— del terror immens al ridícul. En Salvador va tornar amb el mateix sigil, però també amb l'excitació de l'èxit.

—És formidable! —em va voler arrossegar amb un murmur inaudible però entusiasmat.

—Segur que és formidable, però ¿què?

—Ella. La noia que està tocant el piano.

Em va agafar per la màniga i em va encomanar el silenci i els moviments exagerats, caminar de mim. De l'escala estant, es veia mig oberta la porta de la sala gran. S'havia de maniobrar pel replà per tal de trobar el punt des d'on endevinar la caixa negra del piano i, resseguint-la, els cabells color de coure de la noia que tocava Schumann. En Salvador s'ho mirava, embadocat. Jo l'observava a ell i el seu entusiasme prematur: de moment, eren només uns cabells de coure, un vestit blanc i, potser, unes mans allargassades i clares.

Vaig voler retornar-lo al lloc d'on veníem. Vaig fer tard. Sense ser conscients d'haver provocat cap soroll, es va aturar Schumann. Les mans es van separar del teclat. Ella es va girar.

Pànic. Ridícul. Nosaltres, palplantats contra el pom de l'escala, iniciant una fugida silenciosa, descoberts. Es va girar, ens va mirar i es va posar a riure.

—Hola, jo soc la Rosa Agulló, la neboda de don Carles. ¿I vosaltres?

Va allargar la mà per formalitzar cordialment la presentació. Va ser en Salvador qui la va prendre, va respondre i va voler donar a tot plegat l'aspecte impossible d'una trobada casual, natural. Jo el vaig seguir, una mica més tranquil. Llavors la vaig trobar preciosa. Fins llavors, no. Fins llavors, manava el ridícul. Ara ja era una altra cosa, la torbació davant de la bellesa. No l'hauria sabut descriure, perquè no en vaig analitzar cap tret ni memoritzar altra dada que el color dels cabells, quan la mirada era encara clandestina, impune. Ara sí que la podria descriure, dibuixar-la, ni que fos matusserament, mil·límetre a mil·límetre. I això que han passat molts anys. Va deixar el piano i ens va acompanyar a la biblioteca. Va seure amb nosaltres. Va anar lliscant la tarda. Van venir altres tardes.

El pelegrinatge de les tardes a Favinyana va esdevenir diari. I aviat s'hi van afegir alguns matins i fins i tot alguns diumenges que la Rosa baixava a Santa Maria. A finals de juny hi va arribar l'Alfons, el fill de don Carles que estudiava a la península, i es va mig afegir a aquell món triangular i compacte que es començava a construir. Només mig afegir.

—Alfons, et presento en Joan Lluís Cardona —m'assenyalà la Rosa, còmplice no sé de qui—, un aristòcrata despistat a qui li agraden les pedres velles i els poetes alemanys vestits de color negre.

L'Alfons va acotar el cap, irònic, i jo vaig respondre amb la mateixa pantomima vuitcentista, mentre anava mastegant la descripció que m'havia fet la Rosa.

—I et presento també en Salvador Marquès, un projecte

molt avançat de cicló humà efervescent, interessat per l'economia metafísica i la classe obrera.

L'Alfons va fer una ganyota de desaprovació, complint el seu paper en el joc. Però ningú no sabia què era de veritat i què era de broma en les ganyotes, les descripcions, les reverències. L'Alfons parlava poc, semblava fràgil, absent, sense la seguretat esbojarrada de la seva cosina, com si estigués buscant el seu lloc, no tan sols entre nosaltres, arreu. Per això em va sorprendre, anys després, el camí que va agafar i la tenacitat fanàtica i monolítica amb què el va prendre. Però això va ser després. Llavors era un adolescent callat i atlètic, esportiu. Totes dues coses me'l feien moderadament simpàtic. De tota manera, en aquell moment jo no estava per l'Alfons, sinó enmig d'un esmicolament sorprès i encuriolit de les definicions de la Rosa.

—Escolta, ¿és veritat això que a tu t'agraden els obrers?
—vaig mig continuar la broma.

—No és que m'agradin o em deixin d'agradar —no em va seguir el to en Salvador, sobtadament tensat—, em preocupa com viuen. Jo, de fet, visc amb ells. Soc d'ells.

Però la Rosa i l'Alfons ja ens havien arrossegat a la barana de columnetes rodanxones i plàcides per tal d'ensenyar-nos les clapes brillants que el sol feia a mar. Com si fossin seves.

A partir de llavors, Favinyana ja no era, per a mi i en Salvador, una biblioteca. Era la sala gran, on la Rosa tocava el piano, mentre l'Alfons i jo jugàvem en silenci a escacs. En Salvador es mirava les mans llargues de la Rosa damunt les tecles, divertit, interessat, endevinant músiques i jutjant vius i morts amb una acidesa enginyosa.

—¿Per què no ho proves?

En Salvador s'ho mirava també amb un aire d'aprenentatge que la Rosa li va descobrir sense escarnir-lo. El va fer seure a la banqueta, negant-li la seva posició d'observador distant i sag-

nant, li va identificar les tecles i en Salvador es passava hores —frenètiques, crispadores— trobant en el teclat la tonada de les cançons de moda, simplificant-les.

—No, no! Aquesta puja!

I en Salvador pujava i jo els mirava exagerant la fatiga musical i acabàvem sortint tots al jardí, tots quatre, a passejar entre els llimoners, fins a la pista de tennis. Perquè Favinyana era també cada vegada més una pista de tennis, vermella i blanca, ordenada, amb aquell aire d'espai feliç i obsessiu que tenen les pistes de tennis. En Salvador i jo acostàvem les cadires metàl·liques a l'era antiga i l'Alfons i la Rosa baixaven, esportius, tots blancs, la Rosa amb una cinta als cabells de coure. L'Alfons jugava molt bé. La Rosa també, però mai no volia comptar: l'avorria la necessitat de guanyar, de lluitar. Jo la mirava fascinat. Tenia una elegància elàstica de felí tranquil. No descomponia en cap cas la figura. Si no hi havia d'arribar, no corria, no saltava. Si hi arribava, encara que fallés, copejava amb un aire de dansa, festiu. Era admirable.

—Porteu demà les raquetes! —l'Alfons.

—Jo no en tinc —en Salvador.

—En sabeu massa —jo.

—L'Alfons sí. Jo no en sé. Va, porta-la i jugaràs amb mi —la Rosa.

Jo no jugava malament a tennis. No prou bé per ser un rival divertit de l'Alfons, tot i que més endavant ho vam provar. Però amb la Rosa era perfecte, sense comptar, sense jugar-nos-hi res. En Salvador ens mirava, irònic, antiesportiu...

—No ho entenc, això de suar per picar una pilota. Ja es veu que això és per a senyors desvagats. No hi tinc res a fer, jo. No hi estic genèticament preparat.

...aristocràticament obrer contra tots nosaltres, rient quan fallàvem, entranyablement negatiu. L'Alfons baixava amb les llimonades, quan ens aturàvem, quan es feia massa tard i planava un aire dens damunt de la pista i dels cabells d'ella, de la

pell d'ella. L'hora roent, l'hora encantada. Venia una olor de bosc i de fonoll. Era a l'estiu, a Favinyana. Jo era feliç.

Per raons que ara no fan al cas, durant uns anys —molt després de tot això que intento explicar— vaig dedicar moltes hores a llegir la Bíblia. I no pas per elecció pròpia. Entre tots els llibres de la Bíblia, el meu predilecte va ser l'Eclesiastès, l'amargor de l'Eclesiastès, però també el llibre de Job, probablement per raons biogràfiques. Doncs el llibre de Job comença —i gairebé podria citar-ne de memòria el començament— dibuixant la felicitat del just abans de la pluja de l'infortuni: «Hi havia un home a la terra d'Us, que es deia Job. Era íntegre i recte...».

Hi havia un noi, als estius de Favinyana, que es deia Joan Lluís Cardona. Era jove i net, creia en el món i vivia apartat del mal. Tenia un amic i una amiga. Posseïa uns quants llibres, un cognom il·lustre, una certa educació i unes tardes d'estiu per jugar a tennis i parlar. I aquest noi se sentia més gran que cap dels senyors de l'Orient.

Ara ho penso: la clau és que creia en el món. Que tots tres creïem que el món valia la pena, que tenia perspectives, que era fonamentalment bo. Això és el que marcava aquell estiu dels dinou anys, divuit de la Rosa. No era, per dir-ho així, la consciència de la felicitat. Però ¿és que hi és mai, aquesta consciència, en present? En passat sí, però la memòria ha eliminat molts matisos, moltes estones, molts fragments de la realitat. Segur que aquell estiu va haver-hi vespres de soledat, de dubte, d'una tristesa bruta i freda. Però no han estat significatius per a la memòria, s'han pogut oblidar sense saber que s'oblidaven. L'essencial era la confiança en el món.

Encara no havíem donat un nom a aquesta confiança. Encara no l'havíem quadriculada com una teoria, no sabíem quins eren els déus d'aquest Olimp, no els havíem alçat altars. El món era bo i això encara havia de durar uns quants anys. Va sobreviure fins i tot a la trobada amb el mal. Quan el vam descobrir, més tard, ens semblava una malaltia passatgera, guarible, perfectament diagnosticada; aïllada i en vies d'extinció, si es volia. El que va trencar-ho tot no va ser la descoberta del mal sinó la seva explosió, la inundació del mal. Però als dinou anys tot valia encara la pena i el futur no profetitzava amenaces contra les quals no ens penséssim cuirassats. El present era alegre com un partit de tennis una tarda d'estiu, per a mi. O com un vals i una roba bonica i una conversa enginyosa, per a la Rosa. O com una música de jazz, per a en Salvador.

A mi el jazz mai no m'ha acabat d'agradar.

—No pares a casa, aquests dies.

El pare mira com arriba la nit des de les finestres obertes de la biblioteca buida de Can Cardona.

—I la mare?

—Ja dorm. Passa per la cuina. Encara hi trobaràs alguna cosa.

—Ja he sopat. A Favinyana.

El pare es torna a posar les ulleres de llegir, abaixa el cap, com si no hi fos. No per res. No és que estigui enfadat, que jo sàpiga. A l'illa sempre s'ha dit que els Cardona tenen un pic de raresa, un embrió d'enfolliment tramuntanal, que pot trigar més o menys a sortir, que pot ser una simple excentricitat o un emboirament pastós i profund. Al pare li ha agafat tard, en forma d'aquesta dèria inofensiva pels avantpassats, pels antics Cardona. S'ha venut tota la biblioteca, llibre per llibre, tot el millor és a Favinyana, però ha conservat els papers de la família, tota mena de protocols i de contractes, sobre els qui han portat

el cognom gloriós; sobre les finques, els límits i les partions i els drets de pas i les servituds i els propietaris. També de la casa, de totes les escriptures i de totes les obres i de totes les construccions i destruccions que s'hi han acumulat al llarg dels segles.

—¿I per què ho vols saber, tot això, pare?

—Per res. Per saber-ho. És la nostra família, el nostre cognom. També el teu. ¿O és que no t'interessa?

Sí, sí. Esclar que m'interessa, li dic. El pare remena papers, se'ls mira i continua com si res, sense alçar els ulls.

—A més, em balla pel cap de fer-ne una novel·la. Una novel·la històrica sobre un avantpassat teu, en Pere Cardona, que va fer el cors i després va ser almirall del rei.

Diu «un avantpassat teu», com si no fos sobretot un avantpassat seu. Per involucrar-m'hi. M'agradaria que em digués aquest vespre, de viva veu, parlant-ne, com en els contes de nen, tot el que sap sobre en Pere Cardona, corsari en terra de moros —i de cristians— i capità del rei. Però no sé com demanar-l'hi. M'assec davant seu a la biblioteca. La novel·la deu ser la seva raixa de Cardona. També a mi em tocarà, algun dia. O potser no. Al cap i a la fi, sempre m'han dit que soc poc Cardona, que retiro a la mare, la senyora Llúcia Riera, sang dels Riera, potser no tan vella com la dels Cardona, però més viva, amb aquella murrieria, aquell tremp, dels qui han portat una casa amb les seves mans, a empentes, i han hagut d'alçar-se de maltempsades. Sang dels Riera, també senyors, no tan senyors, no tan amunt en els arbres genealògics del passat i amb els peus més arran de terra. De la terra. La mare. La mare era Riera, la síntesi dels Riera, fins a la feridura. La malaltia va passar, però se li va endur l'alè Riera, la va deixar mirant i jutjant, sàvia però callada, sense empènyer. Sense vivificar el pare, definitivament capficat en les seves cabòries, quiet en la vida. A la mare mai no li han agradat els Cardona en general. Abans els punxava, una mica al pare, molt als sogres, als cunyats, amb sagetes iròniques. Però els Cardona la van vèncer.

—Hi vas molt, a Favinyana.

—Sí.

—Ja sé per què.

M'estranya la sobtada lucidesa. La Rosa i en Salvador, les veritables causes per a mi d'aquell pelegrinatge diari, no surten pas als papers vells de Can Cardona. No se'ls pot haver trobat.

—Hi vas perquè allò puja i això està caient. No tan sols la biblioteca. Tot. I a tu t'agraden les coses que puguen. Sempre has tingut molta sang de Can Riera —m'ho diu somrient, amb comprensió, estimant-ho.

Pare! Em penso que, com sempre, estàs molt equivocat, que no entens, que no saps, que et mantens entranyablement aliè al món real. Algun dia, molts anys després, pensaré que sí, que els Cardona quèiem i que com els comtes carpàtics havíem de xuclar sang jove per sobreviure. I que els Agulló, enriquits de poc, negociants, nous, eren sang jove que pujava. I fins i tot els Marquès, forasters, immigrants, d'una certa aristocràcia professional forastera, però que han de treballar per viure, haurien de ser algun dia —en Salvador ho diria així— els hereus de la terra, per bé o per mal.

—No tens raó, pare.

—Segons tu, mai no tinc raó.

—Aquesta vegada no en tens. Tot i que caigui, Can Cardona és casa meva.

I és veritat. És casa meva. Immensa casa meva. M'alço i ens acomiadem amb els ulls, el pare i jo. Can Cardona. ¿Per què hi fa aquest fred antic, solemne, fins i tot en els vespres d'estiu, en aquests passadissos llarguíssims?

Sí. Estimava la casa dels Cardona, casa meva, l'immens palau que presidia el cargol de tells i carrers de Santa Maria d'Atzara, aquell arrauliment en espiral de cases mínimes sota l'església, en el turó que mira al mar i governa la plana. El pare deia que la casa era la primera de Santa Maria, no tal com estava llavors,

ves a saber com, el palau on dormien els reis i els prínceps quan venien a la vila. ¿Com es pot no estimar la casa de la infantesa? Aquell temps en què tot era tan gran que un pati o una cambra podien ser tot un món, tota una geografia, una trama completa d'accidents i d'evocacions, una immensitat. I, a més, Can Cardona era realment molt gran, excessiva. Un laberint geogràfic amb continents amables i continents de misteri, sales grans fantasmalment cobertes de llençols, ales tancades, inhabilitades, com cel·les monàstiques glacials amb un llit i una pica i una finestra per mirar el món.

No era imaginable Can Cardona plena, no hi havia prou Santa Maria per omplir aquell casalot quadrat, tres plantes d'afejitons i passadissos, de cambres amb llits alçats i mobles polsosos contra les parets i sales radicalment buides, tremendes nesses arquitectòniques, fredors de soledat. ¿Quan havia estat plena, Can Cardona? ¿Quina cort de servents i bufons i amistançades i fills i més fills naturals d'harem havia reunit qualsevol d'aquells Peres Cardona per omplir el laberint? Can Cardona era un fòssil, una petrificació de la vida. Hi havia, esclar, les cambres centrals, allà on encara eren càlids els mobles. Però Can Cardona era sobretot el desordre humit d'un pati de palmes i verdet, impossible per als jardiners, i aquella mena de monestir desamortitzat de cambres inútils. Tan diferent, així, de Favinyana, on tot era ple, tot servia per a alguna cosa, si més no per semblar alguna cosa.

Diria en Salvador: la desmesura aristocràtica contra el sentit pràctic burgès. I, tot i així, mai no podria estimar Favinyana, l'espai dels millors temps, com vaig estimar Can Cardona, el casalot majestuós del turó d'Atzars. Potser perquè a Can Cardona, als passadissos llòbrecs, a les cambres tancades, al pati selvàtic on es perdien les tortugues, sempre havia trobat, jugant a l'acuit o fingint fugues d'infant, un lloc on era possible amagar-se, que no et trobessin. Que no et trobessin mai. I ara, ¿on hi hauria un lloc així, com aquell, per amagar-me de tot?

¿Puc tornar a parlar d'ella?

No sé què escollir, d'aquell primer estiu, de l'estiu del vint-i-vuit. No sé com resumir el naixement d'una amistat fonamental, esfèrica. No la puc explicar. Vull dir que no crec que aquesta amistat tingués unes causes o una fórmula. Les lleis de la magnètica sempre m'han semblat màgiques. Les de la magnètica humana també. Torno a parlar d'ella.

—És bellíssima —insisteix en Salvador en el seu primer qualificatiu, el del dia del piano.

—¿Vols dir?

—Vull dir.

I no era ben bé això. No era una qüestió estricta de bellesa, ni un enamorament badoc. Eren més coses. La Rosa, amb els cabells al vent, corrent el cotxe per la plana de Santa Maria. La Rosa entre els alzinars, les mans als arbres, una rialla de persecució. La Rosa amb la pell xopa a l'aigua blava i verda de l'Alguerar, bruna sobre la sorra blanca clapada pels munts d'algues seques. La Rosa amb l'olor vespral dels llimoners, caminant pel pati de Favinyana. La Rosa al piano, silenciosa a les converses, amb una sobtada pinzellada d'enginy que ens descolloca, amb una atenció intel·ligent i una resposta fina en l'esgrima de les paraules. La Rosa sentimental que llegeix el diari en veu alta i s'emociona i s'indigna i s'entristeix per les lletres escrites com si hi veiés imatges vives de tragèdia.

—¿Què llegeixes?

—M'ho ha portat l'oncle Carles de París. Diuen que s'ha de llegir. À *l'ombre des jeunes filles en fleur*. Només l'he començat...

—¿T'agrada?

—No, però sí.

I el cos de la Rosa. El desig del cos de la Rosa. A veure, no em puc enganyar. Érem amics. Tots érem molt amics i ens agradava parlar i estar junts i córrer en bicicleta pels camins de terra que envoltaven Favinyana. Però des del primer moment

hi havia, subterrani, evident, el desig per la Rosa. Aquell cos menut, elàstic, bru d'estiu, que lliscava per l'aigua, que corria per la pista roja o els boscos. Els cabells: com es movien, com els recollia en una cua o sota la diadema. No n'havíem parlat seriosament amb en Salvador. Només de passada.

—Va, a tu t'agrada la Rosa.

—¿Què vols dir?

—No ho pots amagar pas. T'agrada.

—¿I a tu no?

Va passar l'estiu. No va passar en tot l'estiu res d'extraordinari. Però al final jo tenia en la memòria un catàleg complet de tots els contactes físics, escadussers, casuals, probablement involuntaris, que havia tingut amb la pell de la Rosa. Una mà damunt l'espatlla, una esbullada de cabells, un frec del dors dels dits. Mai no vaig gosar tocar-la expressament, ni d'esquitllada. I no crec ni tan sols ara, amb tota honestedat, que en Salvador en tingués, aquell final d'estiu, un catàleg més nodrit. Això sí: estic convençut que, en el cap, en la memòria, també feia el seu catàleg.

—Vinga, ¿per què no m'acompanyes a la Creu? I així de passada em portes la bossa. Jo ja no estic per a aquests pesos.

—¿Es pot saber què hi porteu, a la cartera?

—¿Què vols que hi porti? Llibres i papers. Com sempre.

La pujada a la Creu volia dir una hora llarga, gairebé dues, de passeig entre les oliveres de la plana, de bon principi, i per les alzines del turó del Malvent, després, un nom exagerat i efectista, però que responia certament a una tendència obscura de la tramuntana a escombrar els matolls eixuts al cim pelat. De baixada, a l'altre vessant del turó, la Creu marcava probablement el final del terme de Santa Maria d'Atzara i el començament del de Morell. I a redós de la tramuntana, prop de la Creu, l'ermita com una casa bona amb campanes, probablement la sacralització d'una antiga masia esdevinguda lloc de

peregrinacions anyals i de vida retirada d'un parell de barbuts silenciosos. Jo hi peregrinava també, cada primavera, però més per la festa que per altra cosa, i per veure la mar des de l'alçària, talaia de la badia de Morell i dels caps amb què les muntanyes de Santa Maria esquitxaven el mar, i fins i tot —al fons— de l'entrada sorrenca de l'Alguerar. Ara, des de dalt, jo em fixaria llunyanament en Favinyana. I l'oncle Jaume, mossèn Jaume Riera —era mossèn Jaume qui m'havia fet aquesta invitació interessada de pujar a la Creu—, trauria els papers blancs per escriure-hi sons versos paisatgístics.

Una hora, potser dues, de caminada al costat de mossèn Jaume, carregat com un mort amb paperassa. Però no era una mala invitació. El germà de la mare no venia gaire per casa, els darrers mesos. Havia deixat anys enrere la parròquia de Santa Maria en mans d'un substitut pagès i banal i ara cercava proses llatines erudites a les biblioteques de la Ciutat de l'Argentiera i fins i tot de Roma. Quan tornava, s'obria altra vegada la seva cambra de Can Cardona, intacta en les absències, i n'omplia els armaris i la taula de fusta renegrida amb llibres i manuscrits. Venia, sobretot, a l'estiu i aprofitava les hores de claror menys càlides per buscar panoràmiques damunt del mar que inspiresin els seus poemes classicitzants.

Caminàvem amb l'oncle per les oliveres de Can Roure, jo una mica avançat malgrat la càrrega que exigia les dues mans per aguantar-la; ell una mica endarrerit, cansat. El vaig esperar.

—¿Sabeu aquell noi que em vau fer presentar a Favinyana, en Salvador Marquès? ¿Sabeu que ens hem fet molt amics?

—Sí, sí. Alguna cosa me n'han dit a casa teva.

—I no us sembla bé...

El costum familiar era tractar de vós l'oncle, més gran que la mare, dipositari de savieses i dignitats. Ara mig arrufava el nas amb l'esment d'en Salvador,

—És un xicot intelligent. I culte, per ser foraster i viure en aquell clot de fàbriques d'Otana.

—Però...

—¿Com ho sabies, que hi hauria un però? Però té cabòries. Vaja, com tu. No són ben bé les mateixes, però són cabòries, les unes i les altres. Potser són el senyal del temps, potser aquesta no és la meua època, m'he equivocat de segle. No, no són les mateixes, però us venen del mateix lloc, de les boires del nord. Aquesta mena de boira germànica que des de fa un segle embadoca els joves amb els sentiments i amb les èpiques. Tu t'estimes el vessant més malenconiós, més lànguid, les ruïnes, els cementiris i el clar de lluna. Ell, el més èpic, les banderes al vent i tot això. Romàntics, romàntics tardans, això és el que sou. I no heu tingut mai raó, els romàntics. I ara menys. No us havia d'haver presentat, a tu i en Salvador. És l'única cosa que us falta als joves: trobar algú no tan sols semblant, sinó complementari. Donar-vos seguretats els uns als altres.

—No hi veig el mal —em vaig permetre.

—Jo tampoc, de moment. Però ves a saber.

No m'ho deia amb el furor de trona que havia fet populars els seus sermons a Santa Maria. M'ho deia més aviat amb l'aire de polemista culte als berenars literaris de la Ciutat de l'Argenteria, apòleg dels clàssics, flagell dels romanticismes cèltics que s'havien infiltrat fins i tot en el si de la Santa Mare Església romana, necessàriament romana: contra el gust per l'abisme, pel desordre, per la passió, per les foscúries tempestuoses, contraposat a la claredat, l'ordre, la llum tranquil·la i calma dels versos de Virgili que ell traduïa i, en un cert sentit, imitava. Tot allò que li desplaïa, que l'irritava, ho esbandia descobrint-ne l'arrel romàntica, el pecat original irredimit, la contaminació del mal del segle passat que el nostre arrossegava i multiplicava per molt.

—I aquella noia que va amb vosaltres, la neboda de don Carles, de segur que deu ser de la mateixa pasta.

—Em fa l'efecte que sí.

Li explicava coses d'en Salvador i de la Rosa, de la biblioteca

de Favinyana, dels llibres que llegia, mentre el camí es feia estret i escalava amb graons sinuosos el turó del Malvent. Entre pan-teixos, mossèn Jaume desaprovava sense una insistència excessiva, recomanava les lectures del seny i de la mesura, els nous versos de l'ideal de l'ordre que s'escampava inevitablement per la Mediterrània culta i que arribaven a l'illa com un ressò. El camí es va aplanar a dalt del turó i la ventada en confirmava el nom. A baix, a la plana dels aiguamolls de Morell i a la badia, la calma semblava absoluta. Les campanes de la Santa Creu tocaven a migdia i, en la baixada a l'ermita, defallia el vent per acabar de tranquil·litzar el paisatge, d'harmonitzar-lo. Tot era calma: la terra i el mar, l'estiu, el cel net. L'oncle va assenyalar l'última alçària de les muntanyes abans de davallar suaument al mar.

—¿T'imagines allà un temple grec, un temple com el de Súnion?

I ell, que no havia estat mai a Súnion, se l'imaginava. I era bell, allà, a la vora del mar.

És veritat. El món nou, tal com era, a penes arribava a l'illa. I el poc que arribava es quedava a la Ciutat de l'Argentiera, com un filtre: l'aire del temps era, per a nosaltres, un alè mínim. O ho semblava. Hi pensava ara, perquè els llibres que es van escriure molt després diuen que aquest 1928 va ser en el món un any feliç, l'últim any feliç. Que després van venir cataclismes econòmics, impactes socials, mutacions profundes. Segur que el nostre 1928 de Favinyana, de la Rosa i d'en Salvador i el tennis i els cossos desitjats no és el dels llibres, el del jazz i el de les festes a París. És la felicitat dels dinou anys en una illa, felicitat autònoma, al marge de la història. ¿Qui ho havia de saber, que allò era oficialment, universalment, el final dels feliços vint? Allò era tota una altra cosa, només nostra.

Sí. Però ¿segur? Però ¿del tot? És veritat: el món no arribava a Favinyana i arribava filtrat a l'illa. Però hi devia haver algun

factor climàtic, atmosfèric, una cosa a l'aire simultàniament a Favinyana i a Montmartre i a Nova York. Es devia respirar arreu un aire de felicitat. Com es va arribar a respirar arreu, després, un aire de folia, d'aquella folia immensa, extraordinària, aquell delit d'encalçar el vent que s'ho va endur tot. El 1928 devia imaginar-se arreu un horitzó amable. I ens arribaven, tard o d'hora, les cançons, les pel·lícules, els llibres. Les idees i les actituds. Potser els dilluns negres necessiten anys per fer arribar a la punta de Santa Maria una ona marginal del terratrèmol. Però per l'aire circulaven els pessimismes i els optimismes, les depressions i les eufòries, abans que les seves causes. Arribava el perfum del temps.

El perfum del 1928 devia ser feliç, i a més teníem dinou anys, i a més ens acabàvem de conèixer i de fascinar. I, per damunt de tot, res no ens amenaçava. O ens pensàvem que res no ens amenaçava. Ens equivocàvem. El miratge era fràgil i, arribat el moment, se'ns havia de trencar. I una altra casualitat: quan se'ns va trencar a nosaltres, per culpa nostra, per les nostres coses, també el món es va enfonsar. També al mateix temps. El món no arribava a Favinyana. ¿Segur?

Ens vam vestir tots dos amb les jaquetes de mudar, corbatins brillants, pantalons amples de fil clar, el barret d'estiu, les botines enllustrades, com uns projectes de gentlemans rurals i perifèrics, d'adults seriosos, de propietaris rendistes ociosos. La Rosa ens esperava a la tanca i es va posar a riure quan ens va veure. No sé per què. No es devia haver vist ella: senyoreta moderna de casa bona, la jaqueta llarga fins a les cuixes, els cabells enganxats al rostre per semblar ben curts, la faldilla que s'obria sota el genoll amb un aire floral de color crema. Llavors vam riure nosaltres.

—Va, passeu. Us estan esperant. Comporteu-vos, per favor —dit en una rialla.

Don Ramon i l'Alfons ens esperaven al porxo de Ponent, darrere de Favinyana, la taula mig parada amb vistes cap al jardí. Sol de setembre amb alguns núvols obscurs rere el turó del Malvent. Res d'excessiu. També l'Alfons semblava vestit de mudar, però se li notava menys, perquè de sempre gastava més formalitats. A don Ramon no se li notava gens. Mantenia aquell aire d'elegància usada, funcional, de les coses bones que es porten de cada dia, com unes sabates angleses.

—Són coses de la tieta. Li agrada la cerimònia i el protocol. És una mica com tu, Joan Lluís. Formalíssima.

—¿I ara on és?

—Ui! No podia pas esperar-vos al jardí. Ja veureu la sortida que farà. Vaja, m'estranyaria que us l'estalviés.

S'acabava l'estiu. La Rosa havia de tornar, amb l'Alfons, a la Ciutat de l'Argentiera. S'acabava la temporada, per dir-ho així, com a les cròniques mundanes dels setmanaris il·lustrats. Però la vida social de Favinyana no donava per temporades. Ens havia arribat llavors aquella invitació formal, pulcra, per anar a berenar a la casa, no tan sols amb els joves, amb tota la família. Per la manera de convidar ja es veia que allò tenia l'excepcionalitat d'una cloenda, d'un acte cerimonial. No ens vestíem així cada dia per anar a Favinyana. Tampoc no hi vèiem gairebé mai la senyora Franca Agulló, misteriosa i bruna, madurament bella, que havia adoptat a la italiana el cognom del marit i s'havia desempallegat així de l'impronunciable Saffiotti palermità de soltera. De fet, si hi havia aquesta sensació d'esdeveniment mundà era perquè ella havia pres les regnes del convit i l'havia volgut singularitzar amb la seva presència.

—Oh, si ja són aquí, vostès! Seguin, per favor. Quina puntualitat més exquisida! Han estat molt amables.

No ens va semblar, honestament, que l'entrada de la senyora Franca excedís gaire la teatralitat que té tota relació social. Hi havia un punt de malvolença de la Rosa. Donya Franca era parladora i gesticulant, però sense arribar a la caricatura o al

tòpic amb què des de l'eixutesa illenca castigàvem el seu país, sempre operístic. Potser per siciliana, potser per culta, potser pel tracte quotidià amb la senzillesa liberal de don Carles, mantenia uns percentatges plausibles de discreció. Això sí: devia haver estat molt bella i segurament encara ho era, però als meus ulls d'adolescent tenia ja una edat posterior a la bellesa. Duia els cabells recollits, fixats en un barret breu, gens a la moda, i portava un vestit ample, blanc, de màniga curta, que deixava veure uns braços compactes.

Pujava la nuvolada, però no tapava el sol, i per això no s'hi fixava ningú. La minyona va treure les pastes, ens va demanar si te o xocolata —te, naturalment; ja no érem uns nens— i va servir uns dolços enfarinats amb fruites confitades. Don Carles va proposar algunes converses socials i banals, que permetien l'enginy sense compromís. Des de la meteorologia o la moda fins a la situació europea després de la Gran Guerra, coses totes igualment boiroses i inofensives. En Salvador es comportava. Don Carles evitava qualsevol derivació polèmica i va ofegar les referències que donya Franca, ajudada en això per l'Alfons, havia deixat anar descuidadament sobre el que passava a la seva Itàlia renascuda. Vaig tenir la sensació que això ja havia provocat discussions de sobretaula amb la neboda, potser per la mala influència nostra damunt d'ella. Calia desempallegar-se de la política i donya Franca va reprendre el paper d'amfitriona.

—Estem molt contents que aquest estiu vostès hagin fet una amistat tan deliciosa amb l'Alfons i la Rosa. I, no es pensin, això és una mica egoista, també. Naturalment, pel fet que vostès vinguin a Favinyana: ja ho saben, hi tenen sempre les portes obertes. Però també perquè, gràcies a aquesta amistat, l'Alfons i la Rosa consentiran una mica més a venir-nos a fer companyia aquí a Santa Maria. Fins ara no hi havia manera de fer-los seguir. Ens deien que s'hi avorrien molt. Esclar que això no és la Ciutat de l'Argentiera, on tenen tantes coses; però, si hi ha gent jove, de la seva mateixa edat, bons amics, pot ser que el

lloc d'estiueig els sigui més amable. Per a nosaltres, vostès són també la garantia que ells tornaran, que l'estiu que ve els tornarem a tenir aquí i que serà, així, un altre estiu molt agradable per a tothom, ¿oi?

Tots vam fer que sí, per descomptat, d'una manera o altra, i vam mirar de conservar aquella cortesia de l'amfitriona, que fèiem servir cadascú per a objectius ben sincers, reals. Donya Franca, per assegurar-se una certa companyia estiuenca. Nosaltres tres, no sé si l'Alfons, per fer desembocar aquest estiu que s'acabava en un horitzó abastable, en una continuïtat segura més enllà de les promeses de cartes i de visites hivernenques, que mai no s'acompleixen. Volíem futur i n'hi havia.

Futur, però no present. Amb la conversa s'havia anat fent fosc, mig per l'hora, mig pels núvols. I, amb la pressa de les pluges d'estiu, va començar de sobte la tempesta, arrauxada. Vam ajudar tots a desparar la taula del jardí, al preu de quedar lamentablement xops de dalt a baix. Va durar poc, però va avortar els comiats. El quadre d'una reunió de robes molles i cabells esbullats sota les tovalloles a l'interior de Favinyana, amb la llar de foc encesa fora de temps, era visiblement ridícul. En Salvador i jo vam dir d'aprofitar un moment que la pluja minvava —una treva en l'espera de la inevitable tempesta nocturna— per tornar a casa a canviar-nos de roba i no donar més molèsties. Això va accelerar i alleugerir els comiats dels Agulló. La Rosa va insistir a acompanyar-nos fins a la tanca de Favinyana. Però quan hi vam arribar començaven a caure altra vegada gotasses fredes i ens vam donar les mans amb pressa, mentre regalimava la pluja dels cabells. La represa de la tempesta. I després córrer, cadascú cap a la seva banda, una última girada, córrer encara més, adieu, final, tot accelerat, un nus a la gola. Adeu. De pressa, adieu. Sense èmfasi. Sort de la pluja.